

'התורה והתעודה' הכתובה על הלוחות

מאת

כנה ורמן

לוכר אמי, שושנה נחליאל
'חכמות בנתה ביתה'

ספר היובלים, שתובר בשלהי המאה השנייה לפסה"נ,¹ מספר את מאורעות ספר בראשית ותחילת ספר שמות אגב ציון זמן התרחשותם על פי מנייה של יובלות, שבועות ושנים מבריאת העולם, ואוצר בתוכו פרשנות מקראית סמויה כנד פולמוס הלכתי גלוי. הספר כולו השתמר במהלך הדורות בגעז (לאחר שתורגם ליוונית ומיוונית לשפה זו) כחלק מהקנון של הכנסייה האתיופית. לפני חמישים שנה התברר לדוקרים שקטעים של הספר בעברית, שפת המקור, נמצאו בקומראן. בחלקו הראשון של מאמרי אעסוק בשני מונחים מרכזיים בספר היובלים, 'תורה ותעודה' ולוחות השמים'. אשתדל להבהיר את משמעם של המונחים בספר היובלים ואת משמעותם, ואדון בשאלה מה היחס בין מונחים אלה לבין מונח נוסף המוזכר בתחילת הספר – 'לוחות מחלקות העתים'. לאחר מכן אבחן על סמך מסקנות מדיון זה מה ייחודו של ספר היובלים ומה מקומו בהשוואה לספרות קומראן ולספרות אפוקליפטית בת התקופה.

בחלקו השני של המאמר אלבן שני נושאים: מעמדו של ספר היובלים בעיני מחברו וקהלו בהשוואה לחמישה חומשי תורה, והמחלוקת בשלהי ימי בית שני בדבר הלכות כתובות. בחלק זה אנסה להצביע על קשר בין ספר היובלים ובין מחלוקת בייתוסית-פרושית בדבר כתיבת הלכות המוכרת לנו מהסכוליון למגילת תענית.

הנושאים שבהם אעסוק עמדו כבר במוקד כמה מאמרים וספרים. יש הצדקה להעמידם לדיון מחודש משום שלאחרונה, לאחר עיכוב של שנים רבות, פורסמו קטעי ספר היובלים שנמצאו

1 תודתי נתונה לד"ר אהרון שמש ולד"ר יאיר לורברבוים על עצותיהם והצעותיהם שסייעו לי בעיצוב המאמר. דיון על זמנו של ספר היובלים ראה: מ' קיסטר, 'לתולדות כת האיסיים, עיונים בחוון החיות, ספר היובלים וברית דמשק', תרביץ, נו (תשמ"ז), עמ' 1-18; וכן: כ' ורמן, 'היחס לגוים בספר היובלים ובספרות קומראן', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשנ"ה, עמ' 11-26.

על פי פסוק זה משה עלה להר כדי לקבל שני לוחות אבנים שעליהם כתב האל את התורה והמצווה. אמנם המילה מצווה לא השתמרה בקטע, אולם יש הצדקה מלאה להשלמת המהדיר. ראשית, בנוסח הגעז של פסוק זה מצויה המילה 𐩈-𐩣𐩪𐩥 (to' azāz), שמשמעותה מצווה. שנית, פסוק זה מספר היובלים הוא עיבוד של פסוק מספר שמות אשר מופיע בו הצירוף התורה והמצווה: 'יאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצווה אשר כתבתי להורותם' (שמ' כד 12).

ברם השוואה בין הפסוק מספר שמות לפסוק מספר היובלים מלמדת שעל פי הנוסח שבספר היובלים חסרה ו'ו' החיבור שבאה לפני הצירוף בנוסח המסורה של ספר שמות. בנוסח המסורה לספר שמות כתוב: 'התורה והמצווה', ואילו ביוובלים: 'התורה והמצווה'. נוסח היובלים – המתועד גם בהרגום השבעים ובשומרוני – עשוי לשנות את משמעות האמור בפסוק. על פי נוסח המסורה ליבל משה הן לוחות אבן והן תורה ומצווה שהאל כתב כדי להורותם: 'אתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצווה אשר כתבתי להורותם'. על פי הנוסח בספר היובלים לוחות האבן שקיבל משה הם התורה והמצווה שהאל כתב להורותם: 'אתן לך את שני לוחות האבן, התורה והמצווה, אשר כתבתי להורותם'. הביטוי התורה והמצווה עומד כתמורה ללוחות האבן. נוסח המסורה בשמות כד הוא קשה, שכן מה היא התורה והמצווה אשר כתב האל ועל מה כתבה? שמה בהשמת ו'ו' החיבור יש ניכיון לפתור את הקושי שבפסוק: על פי ספר היובלים התורה והמצווה היא הדברים שנכתבו בידי האל על שני לוחות האבן.

בהמשך ספר היובלים המחבר מעיר כמה פעמים שספר התורה המוכר לנו, היינו החומש, נכתב בידי האל. על אודות חג השבועות הוא אומר: 'כי כתבתי בספר התורה הראשון אשר בו כתבתי לך לעשותו במועדו יום אחד בשנה' (ו 22); על מעשה דינה הוא אומר: 'על כן כתבתי לך בדברי התורה כל מעשי שכם אשר עשו לדינה' (ל 12). יש מקום להסיק אפוא שעל פי בעל ספר היובלים החומש הוא התורה והמצווה שנכתבה בידי האל על הלוחות וניתנה למשה בסיני. שני הלוחות כללו לא רק את עשית הדברים אלא את התורה כולה.

כל זאת באשר לתורה ולמצווה. אולם על פי פסוק 4 בפרק א בספר היובלים מתברר שמה קיבל תורה נוספת: תורה הנאה יחד עם תעודה. גם כאן אביא את הפסוק כפי שנמצא בקומראן עם השלמת המהדיר:

[ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה ויודיענו יהוה את הראשונים ואת האחרונים ואת אשר יבוא הגיד לו את מ]חלקות [הע]תים לתורה ולתעודה.⁹

8 J. I. Durham, *Exodus* (WBC, 3), Texas 1987, pp. 345-346. על הקושי יעידו חילוקי הדעות בין המפרשים. ראה: B.S. Child, *The Book of Exodus: A Critical, Theological Commentary* (OTL), Philadelphia 1974. שילדס מצביע על שתי דרכים להבנת הו'ו' (ו'ו' החיבור וו'ו' הפירוש) ועל הקשיים בקבלת כל אחת מהן. רש"י על אתר: 'כל שש מאות ושלש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות'; רמב"ן: "לוחות האבן והתורה והמצווה", "אשר כתבתי" יחזור על הלוחות ו"להורותם" על התורה והמצווה. ושעור הכתוב: ואתנה לך את לוחות האבן אשר כתבתי והתורה והמצווה להורותם. והוא כאשר אמר במשנה תורה ואדברה אליך את כל המצוה והחוקים ומשפטים אשר תלמדם (וה 27).

9 4Q216, (מהדורת גונדקס [לעיל הערה 2], עמ' 15).

בקומראן,² ועם פרסומם התברר שהמונח המרכזי בספר לא תורגם עד היום כהלכה. המונח *Law and Testimony*, היה במקור העברי – תורה ותעודה. העיסוק במונח תורה ותעודה יהיה אפוא גם חדש ולא רק מחודש.⁴

בחינת המונח תורה ותעודה עשויה להאיר באור חדש מונח אחר בספר היובלים, המונח לוחות השמים. המונח צריך הבהרה, אף שכבר ניתנה עליו דעת החוקרים, שכן עד כה לא שורטטה תמונה קוהרנטית שתבהיר את תפקידו בספר.⁵

התורה והתעודה והתורה והמצווה – שתי התורות מסיני

מניתוח הכתוב בפרק א בספר היובלים משתמע שמה, שעה שעלה להר סיני, לא קיבל תורה אחת אלא שתי תורות. תורה אחת היא התורה והתעודה והאחרת היא התורה והמצווה.⁶ התורה והמצווה מוזכרת בפסוק 1 בפרק א. הנה נוסחו של פסוק זה כפי שהשתמר בקומראן, בתוספת השחזור של המהדיר:

ויהי בשנה הראשונה לצאת בני ישראל מן מצרים בחודש השלשי בששה עשר לחודש [ה]זה דבר יהוה אל משה לאמר עלה אלי [ה]הר [ה]אתן לך את שני לוחות האבן התורה והמצווה אשר כתבתי להורותם.⁷

2 מחובר על הקטעים ממערה 4. הפיסוס הרשמי: J. C. VanderKam et al., *Qumran Cave 4, VIII* (DJD, 13), Oxford 1994, pp. 1-94

3 המקסס בגעז וכה למתורה מדעית: J. C. VanderKam, *The Book of Jubilees*, I (CSCO, 510; Scriptorum), Leuven 1989. התרגום מגעז לעברית הוא שלי.

4 ראה גם: O. H. Steck, 'Die getöteten "Zeugen" und die verfolgte "Tora-Sucher" in Jub 1, 12', ZAW, 107 (1995), pp. 445-465; *ibid.*, 108 (1996), pp. 70-86. היא עדות ואני חולקת עליו בעניין זה. ראה מאמרי: 'תעודה – לבירור טיבו של המונח', ב' ניצן וג' ברין (עורכים), מגילות מדבר יהודה: חמישים שנות מחקר (ברפוס).

5 נזכר את הראשון ואת האחרון מן החוקרים שניסו להבהיר את המונח: R. H. Charles, *The Book of Enoch*, London 1902 (נדפס מחדש בהוצאת מקור, ירושלים תשל"ג), עמ' 91-92; F. García Martínez, 'The Heavenly Tablets in the Book of Jubilees', M. Albani, J. Frey and A. Lange (eds.), *Studies in the Book of Jubilees*, Tübingen 1997, pp. 243-250. ועם בהערה 1 הפניות לספרות נוספת. על חוסר היכולת לשרטט תמונה אחידה מעיד צ'רלס: 'In Jubilees the use of the phrase is very loose, the heavenly tables are: the statute book of the Theocracy, or a mere contemporary record, or else are predictive or determinative' (שם, עמ' 92). מרטינו מנסה למיין את הדברים בכתובים על לוחות השמים לכמה קטגוריות: (א) חוקי התורה והמאורעות המסופרים בה; (ב) מעשים טובים ורעים של האדם; (ג) מאורעות שיתרחשו בעתיד; (ד) לוח השנה ומעידים; (ה) הלכות חרשות.

6 הראשון שהעיר על כך היה וכולדר, ראה: B. Wacholder, 'Jubilees as the Super Canon: Torah-Admonition versus Torah-Commandment', M. Bernstein, F. García Martínez and J. Kampen (eds.), *Legal Texts and Legal Issues: Proceedings of the Second Meeting of the International Organization for Qumran Studies*, Published in Honour of Joseph M. Baumgarten (STDJ, 23), Leiden 1997, pp. 195-211. (מהדורת גונדקס [לעיל הערה 2], עמ' 15).

וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברתי' (לד ו). אפשרות אחרת היא שהאל הוא שכתב את 'דברי הברית, עשרת הדברים' על הלוחות, ושמשו כתב דבר מה אחר על פי הוראת האל (דבר מה שאף הוא נקשר לברית: 'כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית'). מחבר ספר היובילים בחר באפשרות השנייה; האל הוא שכתב את התורה והמצווה על הלוחות שניתנו למשה לקחתם ארצה,¹⁶ ואילו משה כתב (או ליתר דיוק העתיק בסיוע המלאך) בהר סיני את התורה והתעודה, כדברי ספר היובילים (המצוטטים לעיל).

לאחר כל זאת נוכל להבחין בספר הזבלים בכמה רמות. הסיטואציה האפית היא סיפור מתן תורה: משה עולה להר ומקבל את הלוחות עם התורה והמצווה הכתובה עליהם, ונוסף על כך הוא מעתיק בעזרת המלאך את התורה והתעודה, היינו את תוכנו של ספר היובילים. יש אפוא מספר נסתר המציב את סיפור הכסגרת (הסיטואציה האפית). אולם את סיפורי בראשית ושמות אנו שומעים ממספר פנימי ומתערב: זהו מלאך הפנים המכתיב למשה את המאורעות שהוא כמלאך השתתף בהם.¹⁷

בירור המונח התורה והתעודה

משה העתיק בהר סיני 'את מ[חלקות] הע[תים] לתור[ה] ולתעודה'. השימוש שעושה המחבר בביטוי תורה ותעודה הוא כחושב מאוד; שתי המילים נקשרות למעמד הר סיני. אמנם בתיאור בספר שמות לא מצאנו תעודה, אך אנו מצאים שמשו קיבל לוחות עדות (שמ' לא 18; לב 15).¹⁸ המונח תורה מופיע בהקשר של מעמד הר סיני בצירוף שכבר הזכרנו: 'זהו תורה והמצווה'. בספר דברים נאמר כי משה כתב ספר תורה¹⁹ – הוא הספר שעליו נכרתה הברית – וספר זה הוצב בצד ארון הברית שהונחו בו הלוחות שקיבל משה בסיני: 'זיהו ככלות משה לכתב את דברי התורה הזאת על ספר עד תמם, ויצו משה את הלויים נשאי ארון ברית ה' לאמר, לקח את ספר התורה הזו ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם והיה שם כך לעד' (דב' לא 24–26).

ברם מקורו של הביטוי תורה ותעודה הוא בישעיה: 'צור תעודה, חתום תורה בלמד' (ת 16);

16 כאמור השעויה היא שעל פי ספר היובילים הלוחות כללו את התורה כולה. נראה אפוא שמחבר ספר היובילים פירש את הביטוי 'דברי הברית עשרת הדברים' שבשמ' לד 28 כך: דברי הברית – התורה כולה (עם) עשרת הדברים. וכולדר טוען לעומת זאת שאף את התורה המוכרת לנו, דהיינו החומש, כתב משה. לדעו מחבר ספר היובילים היה ער לתיאור הכפול של כתיבת ספר התורה על ידי משה נסיון ספר דברים (ל 9, 24–26). מחבר ספר היובילים, על פי וכולדר, פירש את פסוק 9 כמדבר על ספר התורה המוכר לנו, ואילו פסוקים 24–26 הווי לתפיסתו תיאור של כתיבת ספר היובילים. ראה: וכולדר (לעיל הערה 6), עמ' 204–205.

17 בנייתו נעורתי בספרה של שלומית רמון קינן, הפואטיקה של הסיפורת בימינו, תל אביב השמ"ד, עמ' 85–102. מקובל להניח שעדות היא מונח שמקורו בנורת כהונה ומשמעו: 'דרישה חד-צדדית המוסלת על ישראל בלא מחויבות מצד ה' למתן שכר וגמול' (י' קנהול, מקדש הדממה, ירושלים תשמ"ג, עמ' 138). אך ראה: B. J. Schwartz, 'The Priestly Account of the Theophany and the Lawgiving at Sinai', M. V. Fox et al. (eds.), *Texts, Temples and Traditions: A Tribute to Menahem Haran*, Winona Lake 1996, p. 126, n. 52.

19 על פי ספר דברים נכלל בו תוכנו של ספר דברים. ראה: S. R. Driver, *A Critical and Exegetical Commentary on Deuteronomy* (ICC), Edinburgh 1986, p. 335.

אמת, גם כאן המונח שאנו עוסקים בו אינו בא בשלמותו. המילה תורה נמצאת בקטע, ואילו המילה התעודה היא השלמת המהדיר. צידוק להשלמת המהדיר נמצא ברמז – המילה תעודה מופיעה שם באותו הקשר, והפעם במחצית אותיתיה: 'את הראשונים ואח[ה]אחרני[ם] ואת אשר יבוא בכל מחלקות העתים לתור[ה] ילתעו[דה]'.¹⁰

על פי המשך הפרק (א 26–1), תורה ותעודה זו אף היא כתובה על לוחות, אולם לא על לוחות האבן שהוזכרו בפסוק הראשון בפרק א, אלא על לוחות אחרים. לוחות אלו, בניגוד ללוחות האבן, לא נלקחו לארץ, אולם תוכנם נודע משום שמלאך הפנים הכתיב למשה את הכתוב בהם.¹¹ אל הארץ הגיע אפוא העתק מהכתוב בהם להלן בדברי האל אל משה:

ואתה כתוב לך את כל הדברים האלה אשר אודיעך בהר הזה [היינו את מחלקות העתים לתורה ולתעודה...]¹² [ויאמר (האל) אל מלאך ה]פנים להכתיב [למושה מן ראשית הברייאה עד אשר יבנה מקדשי] [בתוכם לעולמי עולמים ויראה ה' לעיני כל] [...]¹³ [ויקח מלאך הפנים [...] את לוחות] מחלקות העתים לתורה ול[תעודה] לשבועות יובליהן [...]¹⁴ [ויאמר מלאך הפנים למושה... כתוב...]¹⁵

מנקודה זו בספר היובילים, מראשית פרק ב ואילך, המלאך מכתוב למשה את מה שצווה להכתיב, את התורה והתעודה הכתובה על לוחות, שמעתה נכנס לוחות מחלקות העתים. ספר היובילים מפרק ב ואילך הוא אפוא התורה והתעודה שהוכתבה למשה בסיני.

משה קיבל שתי תורות כתובות בהר סיני. האחת, התורה והמצווה, נכתבה בידי האל על הלוחות והאל נתן לוחות אלו למשה ('ואתן לך את שני לוחות האבן, התורה והמצווה אשר כתבתי להורותם, א 1). האחרת, התורה והתעודה, נכתבה אף היא על לוחות, לוחות מחלקות העתים, אך האל רק הודיע אותה למשה, ונשה העתיקה על פי הכתבתו של מלאך הפנים.

תיאור הכתבת התורה והתעודה למשה על הר סיני, כמוהו כתיאור מסירת התורה והמצווה, הוא פירוש לפסוקים קשים מספר שמות: 'ויאמר ה' אל משה, כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל יהיה שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה, לחם לא אכל ומים לא שתה ויכתב על הלוחות את דברי הברית, עשרת הדברים' (שמ' לד 27–28). הפסוקים האלה יכולים להתבאר בשתי דרכים.¹⁵ אפשר שמשו הוא שכתב על הלוחות את 'דברי הברית, עשרת הדברים', על פי הדוראה 'כתב לך'. אולם פירוש זה אינו עולה בקנה אחד עם הפסוק מראשית הפרק בספר שמות: 'ויאמר ה' אל משה פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים,

10 שם, IV (שם, עמ' 11).

11 על הפסוק באשר לקביעה זו בטרם פוסם הפרגמנטים מקומראן ראה: J. C. VanderKam, 'The Putative Author of the Book of Jubilees', *JSS*, 26 (1981), pp. 209-217.

12 א 26, עד כאן תרגום מגעז.

13 א 26–28, IV, 4Q216 (מהדורת גנדרקם [לעיל הערה 2], עמ' 11).

14 א 29–ב 1, השתוויר הוא שלי על פי 2 4Q217 (מהדורת גנדרקם [לעיל הערה 2], עמ' 24–25), ועל פי הגעז.

15 ראה: א' סוויג, מתן תורה בסיני, ירושלים תשל"ו, עמ' 74. על המחלוקת בדברי חכמים בשאלה מי כתב את הלוחות השניים, האל או משה, ראה: ש' ליברמן, זינית ויונות בארץ ישראל, ירושלים תשכ"ג, עמ' 211–212.

האפוקליפטית.²⁴ על פי ספר היובלים, כתיבוירים שונים השייכים לספרות האפוקליפטית, כל מהלך המאורעות כתוב על לוחות שמימיים.²⁵ מאפיין נוסף וחשוב המשותף ליובלים ולספרות האפוקליפטית הוא חלוקת ההיסטוריה לתקופות.²⁶ דחשוב מכול, אף שמוכח למשה שיינתן לו מידע על אודות העתיד, המאורעות המפורטים בספר היובלים הם אלה שהתרחשו עד זמן מעמד הר סיני,²⁷ בכך נשאר המחבר נאמן למסורת האפוקליפטית שעל פיה רזי העתיד נודעים לקבוצות מיוחדות בלבד.²⁸

למונח תעודה, המבטא נכתבי קומראן את התכנית האלוהית בטרם הבריאה, נוספת ביובלים תורה. אני סבורה שתוספת זו באה להדגיש את הפן ההלכתי של המידע שנמסר למשה. בעל ספר

414 p. 1990; ספרי במדבר קלט (מהדורת הרוויץ, עמ' 186); ספרי דברים שנו (מהדורת פינקלשטיין, עמ' 427-428); מכילתא דרבי שמעאל מסכתא דעמלק, ב (מהדורת הורוביץ-ריבין, עמ' 184).

24 נוכל להבחין בקווי דמיון ושוני בין ספר היובלים לספרות האפוקליפטית אם ניתן את דעתנו לדברים הבאים: "Apocalypse" is a genre of revelatory literature with a narrative framework, in which a revelation is mediated by an otherworldly being to a human recipient, disclosing a transcendent reality which is both temporal, insofar as it envisages eschatological salvation, and spatial insofar as it involves another, supernatural world" (J. J. Collins, *The Apocalyptic Vision of the Book of Daniel*, Missoula 1977, p. 9). ספר היובלים הוא אכן גילוי מפי מלאך לדמות ארצית, למשה, וגילוי זה בא בתוך מסגרת סיפורית – עליית משה להר. אולם תוכן הגילוי אינו אסכטולוגי (והלך קצת בפרק כג 26-31) ואינו עוסק בעולמות עליונים (והלך תיאור הבריאה בפרק ב). וראה עוד דיון בשאלה זו להלן.

25 S. M. Paul, 'Heavenly Tablets and the Book of Life', *JANES*, 5 (1973), pp. 345-353. בתקופה מאוחרת יותר נזכרים הלוחות בספרות האפוקליפטית, למשל בספר חנוך: 'ואמר אי: חנוך, התבונן בספר לוחות השמים וקרא הכתוב עליהם וידעת את הכל אחד לאחד. והתבוננתי בכל [הכתוב] על לוחות השמים וקראתי את כל הכתוב, וידעתי הכל וקראתי בספר וכל הכתוב בו, כל מעשי האדם וכל ילדי בשר אשר על הארץ עד דורות עולם' (פא 1-2 *The Ethiopic Book of Jasher*). M. A. Knibb, *The Ethiopic Book of Jasher*, Oxford 1978, pp. 266-267; [עמ' 349-348], וכאן בא תיאור של עשרה שבועות מברית העולם עד אחריתו). לדבר מהספרים' (צג 3-2 *עמ' 349-348*), וכאן בא תיאור של עשרה שבועות מברית העולם עד אחריתו). גם בקומראן מצויה הדעה שנהלך ההיסטוריה חקוק על לוחות: 'קץ לקצו והוא חרות על לוחות [השמים] (4Q180). ראה: D. Dimant, 'The "Peshar on the Periods" (4Q180 and 4Q181)', *IOS*, 9 (1979), pp. 78-80; A. Lange, 'Wisdom and Predestination in the Dead Sea Scrolls', *DSD*, 2 (1995), p. 353, n. 30. בספר היובלים הלוחות שמהם המלאך מכתוב למשה אינם מכונים לוחות השמים, אך בהמשך ומאמר אנסה להראות שלוחות אלה (לוחות מחלקות העתים) זהים ללוחות השמים.

26 י' ליכט, 'תורת העתים של כת מדברי יהודה ושל מחשבי קצין אחרים', ארץ ישראל, ח (תשכ"ו), עמ' 63-70. הן בתנך והן בספרות קומראן ההיסטוריה הכתובה על לוחות השמים מחולקת לתקופות. בתנך אלה עשרת השבועות בריסטוריה; בקומראן מצאנו את הביטוי: 'קץ לקצו', וכרגיל בספרות קומראן קץ משמעו תקופת זמן קצובה מראש. ראה: קירמן (לעיל הערה 21), עמ' 95.

27 יש לציון שנתחילת פרק ג (פס' 2-5), הפרק האחרון בספר, מתייחס המלאך לעתיד, אולם בלשון כללית ומעורפלת מאד.

28 M. E. Stone, 'Apocalyptic Literature', idem (ed.), *Jewish Writings of the Second Temple Period* (CRINT, II/2), Philadelphia 1984, pp. 431-433. נראה שעל פי ספר היובלים יידעת העתיד שמורה לכוהנים; ליעקב מתגלים בבית אל לוחות שבהם כתובים המאורעות שיבואו על בניו והוא מעלה את החקוק בלוחות על התב (לב 21-22). כתבים אלה יעקב מעביר ללוי, אבי הכהונה. טרם מותו (מה 16). נעיר על מאפיין נוסף המצוי בן בספרות האפוקליפטית והן ביובלים – ייחוס פסוודונימי של החיבור (סטון [עמ' 427-429]). הרי ספר היובלים, לטענת המחבר, הועתק בידי משה על הר סיני.

'וכי יאמרו אליכם דרשו אל האבות ואל הידענים המצפצים והמהגים הלא עם אל אלהיו ידרש בעד החיים אל המתים, לתורה ולתעודה' (שם 19-20). בישיעה תורה ותעודה הן מילים נרדפות ומשמען מסר מהאל על אודות העתיד הקרוב.²⁹ מחבר ספר היובלים אימץ במידת מה את המשמעות המצויה בישיעה. הביטוי תורה ותעודה מופיע בפרק א בספר היובלים בהקשר של תיאור מהלך ההיסטוריה מתחילתו ועד סופו: 'אח הראשונים ואת האחרונים ואת אשר יבוא' (א 4); 'את הראשונים ואת האחרונים ואת אשר יבוא' [...] עד עולם' (שם 26); 'מן ראשית הבריאה עד אשר יבנה מקדשי בתוכם לעולמי עולמים וייראה ה' לעיני כל' (שם 27). נראה שהביטוי תורה ותעודה עצמו מציין את מהלך ההיסטוריה שכן הוא חלק מצירוף שמופיע במעמד של תמורה למשפטים הללו: 'את הראשונים ואת האחרונים ואת אשר יבוא הגיד לו' – 'את מחלקות העתים לתורה ולתעודה' (א 4).

לביטוי תורה ותעודה המחבר סומך את הביטוי מחלקות העתים: 'מחלקות העתים לתורה ולתעודה' (שם 4); 'בכל מחלקות העתים לתורה ולתעודה' (שם 26). בלשון מגילות קומראן למ"ד השימוש באה פעמים רבות במשמעות: של.²¹ נוכל אפוא לנסח את הצירוף כולו בעברית של ימינו כך: מחלקות העתים של התורה והתעודה. ופירושו של דבר שמהלך ההיסטוריה מראשית עד אחרית, היינו התורה והתעודה, אינו רצף אחד אלא הוא מחולק לתקופות.

בשניים מהספרים שהובאו לעיל מופיעה גם התייחסות לדרך החלוקה של הרצף ההיסטורי: 'בכל מחלקות העתים לתורה ולתעודה לשבועות יובליהן' (א 26); 'לתורה ולתעודה לשבועות יובליהן' (א 29). אם כן החלוקה היא על פי שבועות של יובלים, החלוקה שעל פיה מסופרים בספר היובלים מאורעות ספר בראשית ותחילת ספר שמואל.

התורה והתעודה היא מהלך המאורעות מראשית עד אחרית, והמהלך מוחלק לתקופות; כל זה כתוב על לוחות מחלקות העתים והוכתב למשה, ימשה כתב את הדברים; ומה שמה כתב מצוי לפנינו – זהו ספר היובלים.

גם אם איננו יודעים מתי נכתבה התורה והתעודה על לוחות מחלקות העתים, ברור הוא שחלק מהמאורעות היו כתובים על הלוחות עוד בטרם תרחשותם, שהרי משה העתיק אותם במעמד הר סיני ולא בקץ הימים. יש כאן אפוא ביטוי לאמונה בידיעת האירועים מקדם, לאמונה בתכנית אלוהית גזורה מראש העתידה להתקיים. נעיר שמשמעות קרובה למשמעות הזאת של תעודה בספר היובלים אנו מוצאים גם בכתבי קומראן. תעודה בכתבים אלו משמעה דבר שנועד להתקיים, נבואה, חוק או פעולה שנגזרו על הנבראים.²²

משה קיבל והעתיק את התורה והתעודה – את מאורעות העבר ופרטי העתיד – בסני. מסורת זו על מתן פרטי העתיד למשה בסני נמצאת גם במקורות נוספים בני התקופה ובמדרשים תנאים,²³ אלא שבספר היובלים נוספים למסורת כמה קווי מתאר הרווחים בספרות

20 ראה מאמרי (לעיל הערה 4).

21 ראה: E. Qimron, *The Hebrew of the Dead Sea Scrolls*, Atlanta 1986, pp. 82-83.

22 ראה: י' ליכט, מגילת ההודיות, ירושלים תשי"ז, עמ' 255. וראה עוד מאמרי (לעיל הערה 4).

23 עזרא הרביעי יד 3-5 *Fourth Ezra: A Commentary on the Book of Fourth Ezra*, Minneapolis 1970, pp. 5-3.

היובלים משלב בתוך הכתוב בספר בראשית ובתחילת ספר שמות הלכות שברובן הגדול אינן מופיעות במצב המקראי. לפי זה התעודה היא מהלך המאורעות החזוי מראש, והתורה היא ההלכות, המצוות המשולבות בתעודה.²⁹

מחבר ספר היובלים מציג את ההורה, את ההלכות, בשתי דרכים. הוא מוסר ציוויים שהוטלו על גיבורי ספר בראשית, ושהם העבירו מדור לדור – בין אלה נמנים איסור רצח, דין כיסוי הדם ואיסור אכילתו (בדברי האל לנח, 71–8; בדברי נח לבניו, ז 27–33; בדברי אברהם ליצחק, כא 19–20); איסור זנות וטומאה (בדברי נח לבניו, ז 21; ובדברי אברהם לבניו, כ 3–6) ודין נטע רביעי (בדברי נח לבניו, ז 35–39).³⁰ דרך אחרת להצגת ההלכות היא סיפור על מאורע כלשהו או על דמויות מספר בראשית שחגגו, העלו תרומה או התמודדו עם איסור ועם העונש שחל על העובר עליו;³¹ מעשים אלה (שהיו חד־פעמיים אמנם) הטרימו את המצוות שניתנו על הר סיני, ובפי המלאך מושמת ההודעה שהמעשה או המאורע כתובים על לוחות השמים כמצווה שתינתן לישראל. כך למשל על פי ספר היובלים עם סיום פרשת העקדה בכי טוב חגג אברהם חג שבעת ימים מט"ו בניסן ואילך. על ההג הזה (חג המצות) מעיר המלאך: 'וכן נחקק ונכתב על לוחות השמים על אודות ישראל וזרוע לעשות את ההג הזה שבעת ימים בשמחת הג' (יח 19).

תורה ותעודה לוחות מחלקות העתים ולוחות השמים – לביורר היחס ביניהם

על פי ספר היובלים, דינים שונים שמתמשים בימי האבות (ושעל אודותם כתוב בלוחות מחלקות העתים) נחקקו על לוחות השמים כציוויים שיחולו על עם ישראל ממעמד סיני ואילך. נשאלת השאלה אם המעשה הוא שהביא לכתובת המצווה על הלוחות או שהמצווה כבר הייתה כתובה והמעשה נעשה על פיה. בעל ספר היובלים מציג לכאורה את שתי האפשרויות: לעתים לאחר הצגת המקרה הוא נוקט את הלשון 'כי כן נכתב על לוחות השמים', ולעתים הלשון היא 'על כן נכתב על לוחות השמים'. נראה אפוא כי יש שהמעשה או המאורע תואמים מצווה שכבר נכתבה על לוחות השמים ('כי כן נכתב [...]'),³² ויש שהמעשה הוא שגרם לחקיקת המצווה על הלוחות ('על כן נכתב [...]').

פתרון לסתירה זו יימצא לנו אם נבחין שכאשר נאמר 'על כן נכתב על לוחות השמים' המאורע או המעשה שהכרוה זו מכוננת אליו הוא תוצאה של פעולה של האל בעולם, ולא פרי החלטה

29 ראה גם: ששק (לעיל הערה 4), עמ' 76–80.

30 כבר העיר אנדרסון שאין בספר היובלים טענה שהאבות קיימו את כל מצוות התורה. מחבר בונה רשימה מוגבלת מאוד של מצוות שנועדו לדורות לפני מעמד הר סיני ושחלות על דורות הארץ ועל בני אברהם. ראה: G. A. Anderson, 'The Status of the Torah before Sinai', *DSD*, 1 (1994), pp. 1–29. עמ' 124–129, 200–221.

31 על פי ספר היובלים מדובר על חגיגה חד־פעמית או תרומה חד־פעמית, ולא על קיום מצווה באופן קבוע. וראה לעיל הערה 30.

32 זהו המצב במרבית המקרים שבאה בהם ההערה על אדות לוחות השמים. מלבד הרוממה שהובאה ראה סעיפים 8, 12, 15, 16, 17, 18 בנספח.

מקרית של האדם. האל מנהל אפוא את עולמו בדרך נכונה, ועל כן נחקקה דרך זו על לוחות השמים, אפשר עוד לפני הבריאה, כחוק שעל ישראל למלא. משמעותו של הביטוי 'על כן נכתב על לוחות השמים' שווה אפוא ל'כי כן נכתב על לוחות השמים'. הנה כמה דוגמאות שיסייעו להוכיח ש'על כן' מובנו 'כי כן'.

על פי ספר היובלים בריאת אדם וחיה וזמן היכנסם לגן עדן (פרקים ב–ג בספר בראשית) הם פרידגמה לדיני טומאת ילדת. כשכתוב שבספר היובלים משולבים פרטים שאינם במקור המקראי. כך אדם נוצר בשבוע הראשון, וחיה נוצרה בשבוע השני, אדם הובא על ידי המלאכים לגן העדן 40 יום לאחר יציירתו וחיה 80 לאחר יציירתה. 'על כן נרשמה המצווה על לוחות השמים' (ג 10–13). שתיהן היוולדת טמאה שבע לאחר הולדת זכר ושבועיים לאחר הולדת נקבה ועל כן על היוולדה לחכות 40 יום לאחר הולדת הזכר ו־80 יום לאחר הולדת הנקבה טרם היכנסה למקדש (וי' 1–5). לכאורה המאורע הוא שקבע את החוק, אולם דרך יצירת אדם וחיה ומסגרת הזמנים שבה התנהלה הן פרי ההחלטה של האל, ולא תוצאה של יד המקרה. המאורע הוא אפוא חלק מדרכו של האל בבריאת העולם וניהולו, ודרך זו נרשמה על הלוחות כחוק שמחייב את ישראל.³³

דוגמה נוספת קשורה לחג השבועות. חג השבועות חל בט"ו בסיוון, עם צאת נח מהתיבה, ותוכנו – זכר לשבועה שנשבעו נח ובניו, בעקבות ציווי האל, שלא לאכול זם. אולם האל הוא שקבע את אופיו ואת זמנו של חג השבועות, ומשום כך הקביעה 'על כן נרשם ונכתב על לוחות השמים כי יעשו את חג השבועות בחודש הזה [...]...' (ו 17) משמעה שהציווי לעשות את חג השבועות הוא חלק מהתכנית האלוהית ולא תוצאה של גחמה אנושית. עוד דוגמה: על פי פסוקים 23–31 בפרקו מצווה לשמור ארבעה ימי זיכרון במהלך השנה (היום הראשון בחודש הראשון, הרביעי, השביעי והעשירי) משום שאלה ארבעת התאריכים המפנה במבול.³⁴ המבול הוא פעולתו של האל והוא זה שקבע את מהלכו. ארבעת ימי הזיכרון אינם אפוא פרי יד המקרה אלא חלק מן התכנית האלוהית. 'על כן חקק אותם לו [נח] לחגים, לזיכרון עד עולם, וכך הם חקוקים. והעולם על לוחות השמים שלוש עשרה שבתות כל אחד מהם, מזה עד זה [...] והיו כל ימי המצווה חמישים ושתיים שבתות ימים וכולן שנה תמימה. כך נחרת ונחקק על לוחות השמים' (ו 29–31).

33 נראה שכך פירש מחבר ספר היובלים את הזיקרות היחידה של המונח 'על כן' בספר בראשית: 'על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כף הירך עד היום הזה' ובר' לב 33. הפגיעה בכף ירך יעקב לא הייתה מקרית, שהרי היא מעשה של שליח האל. פגיעה זו היא אפוא חלק מתכניתו של האל, וביטורה ההלכתי יבוא במעמד הר סיני. גם על פי חכמים (בניגוד לדעת ר' יהודה) איסור גיד הנשה הוא בתוקף רק החל ממעמד הר סיני: 'מסיני נאסר, אלא שניכתב במקומו' (משנה, חולין ז, ו). אולם אצל חז"ל ההשקפה הדטרמיניסטית אינה נבמצא (על כל פנים היא אינה מנוסחת בלוח) ועל כן מאבק המלאך ביעקב והפגיעה בירך יעקב אינם נתפסים כחלק מתכנית כתובה מראש. דין גיד הנשה הוא אפוא לזכר המאורע, ולא ביטוי לעיצוב המאורעות על פי מצוות התורה.

34 כ' ורמין, 'עיצוב מאורעות המבול בספר היובלים', תרביץ, סד (תשנ"ה), עמ' 184–188. בספר בראשית נקודות המפנה במבול הן סופו של החודש השלישי (40 יום מתחלת המבול בשבעה עשר בחודש השני), אמצעיתו של החודש השביעי (אם 150 יום עברו מאז הטבעה עשר בחודש השני), אחד בחודש העשירי ואחד בחודש הראשון. בספר היובלים התאריכים החשובים בסיפור המבול הם ארבעת ימי הזיכרון של לוח השמש: אחד בחודש הרביעי, אחד בחודש השביעי, אחד בחודש העשירי ואחד בחודש הראשון.

מסקנתנו היא שעל פי ספר היובלים המעשים והמאורעות בעולם תואמים מצוות שנכתבו על לוחות השמים. מכאן שהמצוות, ההלכות, היו כתובות על לוחות השמים עוד לפני המאורעות, עם הבריאה. אישוש למסקנה יש בעניינים נוספים, שאינם הלכתיים, הכתובים על פי ספר היובלים על לוחות השמים.

בפרק כד מסופר על קורות יצחק בארץ פלשתים. בתחילה כרת יצחק ברית עם הפלשתים (כד 26, כמספר בספר בראשית), אולם אחר כך חזר בו וקילל את עם הפלשתים שלא יישאר ממנו שריד ופליט (שם 28–32). בהמשך המלאך מעיר: 'וכן נכתב ונחת עליו בלוחות השמים לעשות לו ביום הדין ולהכריתו מן הארץ' (שם 33). הקללה של יצחק נאמרה אפוא לפי התכנית האלוהית שקדמה לאירוע, אף שתבוא לידי ביטוי רק בעתיד, ביום הדין.

בפרק לא מסופר כי יצחק בירך את לוי ואת יהודה והעניק ללוי את הפקיד ההנהגה הכהונה וליהודה את ההנהגה הממלכתית. בסופו של הפרק המלאך מעיר: 'וכי, כפי שבירכס יצחק, נחקק על אודות שניהם ועלה להם בתעודת עולם על לוחות השמים' (לא 32). אין המחבר אומר 'על כן נחקק על אודות שניהם כפי שבירכס יצחק' אלא 'וכך, כפי שבירכס יצחק', משמע שברכת יצחק תואמת את התכנית בשמים, תכנית שתחול לעולם.

דוגמה אחרת, המוכיחה הוכחה מברעת שעל לוחות השמים כתובים המאורעות קודם התרחשותם, נמצאת בפרק ל בספר היובלים. המחבר מעיר שם שמעשם של שמעון ולוי 'נחקק בשמים': 'כי בשמים נחקק עליהם משפט שישימו בחרב את כל אנשי שכם, כי עשו נבלה בישראל' (ל 5). על אנשי שכם נגזר להיענש על שטימאו את בת ישראל, והמטמא בת ישראל עונשו מיתה.³⁵ התכנית האלוהית כללה את החטא וגם את עונשו עוד בטרם התרחשו.

די בדיגמאות הללו להצדיק את המסקנה שהכתיבה על לוחות השמים לא נעשתה במהלך המאורעות אלא קדמה להם. על לוחות השמים נכתב עתידו של אדם או של עם עוד בטרם הופיעו על במת ההיסטוריה. לוחות השמים כתובים היו אפוא משתר ההיסטוריה, אולי אף בטרם הבריאה. אשר ליחס בין לוחות מחלקות העתים ובין לוחות השמים, אני סבורה כי מדויגנו עולה שלוחות השמים הם לוחות מחלקות העתים שמהם הכתיב המלאך למשה, הם הלוחות הנוכחים בפרק א בספר היובלים.³⁶ לשני הלוחות מיוחס אותו תוכן, על שניהם נאמר שהם קיימים מקדמת דנא, ושהם כוללים מידע מראשית עד אחרית (על לוחות מחלקות העתים נאמרים הדברים במפורש; בנוגע ללוחות השמים אנו יכולים להסיק זאת), ושני הלוחות כוללים גם פן הלכתי.

אולם בקביעה שלוחות מחלקות העתים הם לוחות השמים טמון קושי. אם לוחות מחלקות העתים הם לוחות השמים, הרי ספר היובלים, שהוא העתק מלוחות מחלקות העתים, הוא למעשה

35 על הדרך שבה בעל ספר היובלים מגיע לדין זה ראה: C. Werman, 'Jubilees 30: Building a Paradigm for the Ban on Intermarriage', *HTR*, 90 (1997) pp. 1-22

36 יש תנאי יד המעידים על זהות זו. בפסוק האחרון בספר המלאך אומר למשה: 'אשר כתוב בלוחות (השמים) אשר נתן בידי הכתיב [בנענו]: לכתוב; א"י ראה וגורקם; לעל הערה (11) לך'. המלאך מחזיק אפוא בידו את לוחות השמים, שהם על פי פרק א לוחות מחלקות העתים. בכתבי היד המעידים על המילה 'שמים' נמצא כתב יד מספר 48, והוא נחשב לאחד מהטובים שבכתבי היד. ראה: J. C. VanderKam, *The Book of Jubilees*, II (CSCO, 511; Scriptores Aethiopiici, 88), Leuven 1989, p. XXIII

העתק מלוחות השמים. נמצא שאין צורך בהערות על הכתוב בלוחות השמים במהלך הספר שהרי הספר עצמו הוא הוא הכתוב שם.

כלי הפואטיקה יכולים לסייע להבהרת התמונה. לעיל הערנו על כמה ימות סיפר בספר היובלים.³⁷ כאן נוכל לדייק בעניין זה ולקבוע שמחבר ספר היובלים פועל במהלך הספר בשלוש רמות שונות. הרמה הראשונה באה לידי ביטוי בתחילת הספר בלבד. מספר נסתר מציב את סיפור המסגרת (הסיטואציה האפית): מעמד רד סיני. מתחילת פרק ב מתחילה הרמה השנייה, מתחיל סיפור המעשה (והוא כאמור, 'מחלקות העתים לתורה ולתעודה'). מלאך הפנים הוא המספר, מספר פנימי. אך למעשה ברמה הזו המלאך אינו מספר, הוא רק מכתוב את הכתוב על הלוחות. עם זאת פעמים רבות במהלך הספר המספר הפנימי הוא גם משתתף, וכך נוצרת הרמה השלישית: המלאך מעיר הערות על עצמו ועל שותפיו (כגון 'לשרת לפני אדוני כמונו', ל 18) ועל דברים הכתובים על לוחות השמים. המלאך, מתוקף מעמדו כישות שמימית, הוא מספר יודע כול, והוא חורג מההכתבה כדי להוסיף מידע. יש כאן אפוא פריצה מרמת סיפר אחת (הכתבת ההיסטוריה הכתובה על הלוחות) לרמת סיפר אחרת – כאן המלאך הוא המספר ממש והוא מעניק למשה מידע החורג מן 'הטקסט' שממנו הוא מכתוב. המידע ברמה השלישית קשור לרמה השנייה – זוהי רפלקציה על המאורעות המוכתבים. המלאך מדווח על דברים הכתובים על לוחות השמים והנוגעים לזמן שממעמד הר סיני ואילך, בין אם מדובר על חוקים העתידים להינתן על הר סיני (בהמשך שהייה של משה שם) ובין אם מדובר על מאורעות שיחולו בעתיד הרחוק יותר (העגשת הפלשתים, הכרת עמון ומואב וכו'). מטרת הדיווח של המלאך להראות שהמאורעות בימי בראשית התנהלו על פי חוקי התורה שיינתנו מאוחר יותר, ושעונש וגמול יבואו בעתם, על פי התכנית האלוהית.³⁸

התורה והתעודה, הכתובה על לוחות מחלקות העתים שהם לוחות השמים, היא אפוא תיאור מהלך ההיסטוריה הקבוע מראש מראשית עד אחרית שמשולבות בו ההלכות הפועלות בהיסטוריה. החורה והתעודה מזמן הבריאה עד מעמד הר סיני מוכתבת למשה אך בין לבין משתרבות הערות על הכתוב בלוחות בהתייחס לתקופה מאוחרת יותר – המצוות שניתנו במעמד הר סיני עצמו ומאורעות בעתיד הרחוק יותר. כך מתגלה למשה (ואף לנו הקוראים) שמאורעות ספר בראשית התנהלו על פי המצוות שעתידות להינתן לישראל על הר סיני, ושהחוטאים והצדיקים בימי בראשית נענשו וקיבלו גמול על פי חוקי התורה.

37 ראה לעיל עמ' 477 והערה 17.

38 אם מחבר ספר היובלים היה נשאר נאמן לכסגרת שהציב, משה, המצווה לכתוב את מהלך התורה והתעודה שמקריא מלאך הפנים, לא היה אמור לכתוב סידע זה, משום שהוא אינו חלק מרצף התורה והתעודה שחובה עליו לכתוב. אך נראה שמחבר ספר היובלים אינו צר לבעיה פואטית זו, כמו גם לשאלה מיהו המספר הנסתר.

ואתה מבין רוש פעלתכה בזכרון הע[ת]
 כי[בא זרות החוקים] וחוקוק כול הפקודה
 כי זרות מחוקק לאל על כל [בני שית
 וספר וזכרון כתוב לפניך לשמרי דברו
 והואה חוון ההגוי לספר זכרון
 וינתילה לאנוש עם רוח.⁴⁶

יש בשורות אלה התייחסות למהלך ההיסטוריה הקבוע בטרם בריאה (רוש פעלתכה בזכרון הע[ת]), וכן לחוקים החרותים בצד פקודה שהיא עונש שבא בעקבות אי-קיום החוקים ('חוקוק כול הפקודה'). מדובר בהן גם בספר המנטית שזכר לשומרי המצוות: 'וספר זיכרון כתוב לפניך לשמרי דברו'. כל אלה כלולים בחוון ההגוי ('והואה חוון ההגוי').⁴⁷ החכם הוא אפוא הצדיק ושומר המצוות.

ספר היובלים הוא ניסיון לפרט ולהדגים טענה כללית זו. סיפור הבריאה וסיפור ההיסטוריה מסופרים בו בדרך שתדגים את ציותם לחוקי האל. על-כן התבוננות בבריאה ובדיסטוריה מלמדת מהי הדרך ההלסטית הנכונה. עם זאת הבנה מלאה של דרכו של האל אינה יכולה להיות פרי עיון אנושי בלבד. בחלקה לפחות היא פרי התגלות. כך ספר היובלים ניתן למשה בסיני, האל 'מבין' את 'חוון ההגוי', והספר מוגדל מהאל ל'אנוש עם רוח'.⁴⁸

ספר היובלים והמישה חומשי תורה – לשאלת מעמדם

לשיטתו של ספר היובלים העולם נברא על פי התורה ומתנהל על פי התורה. אפשר לראות בפיתוח זה של כפרות החכמה השתלשלות הגיונית. החכמה הקיימת בטרם בריאה (מש' ח 22) וזוהתה כתורה (בן סירא כד), ומשתמע מכך שהעולם נברא על פי התורה,⁴⁹ ולפיכך חוקיה

46 4Q417 (פרטום ראשון): *A Preliminary Edition of the Unpublished Dead Sea Scrolls*, II, Washington D.C. 1992, p. 66

47 אם פירשתי נסנה את הקטע דרי יש בו תרומה לבנת מהותו של ספר ההגוי שנוכר לעתים קרובות בקומראן. ספר ההגוי כולל לא רק המאורעות ההיסטוריים שנחקקו טרם הבריאה (כך לנגה [לעיל הערה 25], עמ' 342-343), אלא סקירת ההיסטוריה נעשית בו אנב לימוד ההלכה הנכונה מעיון זה. איני מבקשת לטעון שספר היובלים הוא ספר ההגוי, אך אם אני צודקת בהשערת, אין להתעלם מן הקרבה הגדולה בין שניהם.

48 אמת, יש כאן מתח פנימי בין הטענה שהעיון עצמו מביא להבנה ובין הטענה שהתגלות היא שמכוחיה את התמונה. על מזה זה יש כמה עדויות בכתבי קומראן, והתשובה שניתנת שם בדרך כלל היא שהמתאמן לגלות ולהבין הוא שייכה בסופו של דבר בהתגלות הכנהירה. כך הוא הדבר גם בנושא ההלכתי. ראה: א' שמש וז' ורמן, 'הנסתרות וגיליים', תרביץ, ס (תשנ"ז), עמ' 471-482. נעיר עוד שהמושג לוחות השמים שהיה מוכר לספר היובלים מספרות חנוך, עובר ררוקציה הלכתית. השימוש במושג לוחות השמים בספר היובלים אינו חורה על המוכר לו מספרות חנוך (ראה לעיל הערה 25), אלא עיצוב של מסורת זו: הדגשת ההלכות הפועלות במהלך ההיסטוריה.

49 כדברי המדרש שנערך כ" 600 שנה אחר ספר היובלים: 'כך היה הקב"ה מביט בתורה ובורא העולם' (בראשית רבה א, א [מהדורת תיאודור אלבק, עמ' 2]).

ספר היובלים וספרות החכמה מקומראן

מחבר ספר היובלים הציג את המעשים והמאורעות של גיבורי ספר בראשית כמקיימים ומממשים דין שיהיה על ישראל לציית לו בעתיד. על פי מחבר ספר היובלים התורה – היינו ההלכות, המצוות – עיצבה את התעודה, את המאורעות. בהקשר זה יש להעיר שעל פי מחבר ספר היובלים אף המצוות שנמסרו מדור לדור עוד לפני מעמד הר סיני (ושכתובות על הלוחות כחלק מרצף האירועים) באו לידי ביטוי במאורעות. עונשו של דור המבול – הנפילים, האדם, החיה – הוא על פי דין דם תחת דם (בין ברצח, בין באכילה), שניתן לאחר המבול לנח והועבר מנח לבניו ומאברדם ליצחק.³⁹

על פי ספר היובלים המצוות הן אפוא חלק אינטגרלי של התכנית האלוהית שקדמה לבריאה, והדפוס שמכוון את המאורעות. ספר בראשית אינו אלא גילוי חוקיו של האל בעולם בטרם התגלו למשה על הר סיני.⁴⁰ מסקנה זו מאירה את ספר היובלים באור חדש. משתמע ממנה שספר היובלים, הקרוב מבחינת ה'אנר לספרות האפוקליפטית, קרוב עוד יותר לספרות החכמה של חוגים בני זמנו, הקשורים לעדת קומראן.⁴¹ בספרות החכמה שנתגלתה במערות קומראן אנו מוצאים השקפת עולם ותחומי עניין הורים לספרות החכמה הקדומה יותר, והיא עוסקת בתחומים שברגיל משויכים לספרות האפוקליפטית.⁴² לא ניסיון החיים הוא העומד בבסיס דבריו של החכם אלא ההתגלות;⁴³ לא דרכי האדם ופעולתו עומדים במרכז ההתעניינות, אלא דרכי העולם דווקא. קטעי החכמה בקומראן מדגישים את הצורך להתבונן ב'רו נהיה'.⁴⁴ בניטוי זה טמונים הבנת הבריאה, עיון בתקופות ההיסטוריה ('קצים') וידיעה על אודות קץ הימים. הנה לדוגמה קטע מחיבור שיהודה שיפמן, שפרסם אותו, כיגורו Mysteries: 'ז'לא ידעו רו נהיה ובקדמוניות לוא התבוננו ולא ידעו מה אשר יבוא עליהם ונפשם לא מלטו מרו נהיה'.⁴⁵ יתר על כן – וכאן הקרבה לספר היובלים – ידיעת הרו היא היא שמביאה להנהגה דתית ראויה. הבנת הבריאה והבנת ההיסטוריה הן גם הבנת חוקי האל ועל כן גם הבנה של הדרך ההלכתית הנכונה. תפיסה זו היא תמצית השורות הבאות, שהן חלק של קטע מספרות החכמה שפרסם לאחרונה:

39 ראה: מאמרי [לעיל הערה 34], עמ' 188-220.

40 נשים לב: זהו אינו חוק הטבע לעונת החוק הכתוב. זהו טבע רק לכאורה, שכן הוא מונחה על ידי האל שאחר כך יצוה על החוק למשה.

41 ראה לעיל הערה 1.

42 על ספרות החכמה בקומראן ראה: D. J. Harrington, 'Ten Reasons why the Qumran Wisdom Texts are: Important', *DSD*, 4 (1997), pp. 245-254. במיוחד: J. J. Collins, 'Wisdom Reconsidered, in Light of the Scrolls', *ibid.*, pp. 272-274.

43 ראה דבריו של קולינס: 'Wisdom terminology no longer necessarily indicates an empirically based worldview. It can also be used in the service of apocalyptic revelation'.

44 על זמננו של ביטוי זה ראה: לנגה [לעיל הערה 25], עמ' 340-354; D. J. Harrington, 'The *Raz Nihyeh* in a Qumran Wisdom Text', *RQ*, 17 (1996), pp. 549-553.

45 4Q299 (T. Elgvin et al. [eds.], *Qumran Cave 4. XV* [DJD, 20], Oxford 1997, p. 35)

משוקעים בבריאתו ובניהולו.⁵⁰ אולם בספר היובלים התורה הפועלת בכריאה ובהיסטוריה לא זוהתה עם תורת משה הכתובה, אלא עם תורה במשמעותה הרחבה יותר – החוקים בפירושים הנכון.⁵¹ בספר היובלים הן המצוות הניתנות לניבויי ספר בראשית והן המצוות שנאמר עליהן שהן כתובות על לוחות השמים אינן חזרה מילולית על האמור במקרא, אלא הלכות על פי פירושן בספרות עדת קומראן ובורם ההלכה הכוהנית הקרוב אליה.⁵² נזכיר לדוגמה את ארבעת ימי הזיכרון שאינם מוזכרים בתורה אך היו חשובים למי שנהגו על פי לוח השמש, ואת הלכות אכילת הדם וכיסוי, המפורשות בספר היובלים בחומרה רבה יותר ממקבילותיהן בתורה.⁵³

על החורה, ההלכות, שהעלה משה על הכתב בהר סיני נסב ויכוח בין הפרושים ובין הצדוקים, בין ההלכה הכוהנית לבין הלכת חכמים. על פי ספר היובלים מטרת ההעלאה על הכתב היא שהספר יהיה לצד בשעה שהעם יחטא ולא יקיים את הברית,⁵⁴ היינו לא יקיים את חוקי התורה על פי ההלכה הכוהנית, ההלכה שהחזיקה בד כת קומראן, ושנגדה את דרכם של הפרושים. הדברים נאמרים במפורש: 'וענתה [התורה] ו[התעודה הזאת]⁵⁵ כני ישכחו את כל מצותי את כל אשר אצוך' (א 9–8).⁵⁶ המחבר רמז כמוכן לכתוב בספר דברים על השירה שנכתבה להיות לצד בעת שיחטא העם: 'ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדוה את בני ישראל, שימה בפיהם למען תהיה לי השירה הזאת לצד בבני ישראל [...] וענתה השירה הזאת לפניו לצד' (דב' לא 19–21).⁵⁷ אולם על פי ספר היובלים לא שירה נכתבה, אלא התורה והתעודה. מחבר הספר השתמש אפוא

50 א.מ.ז.מ. ותורה הן הנינו תך ניתן לסיק שמישה קיבל בסיני ידיעות נסתרות על פלאי הטבע. ראה: M.E. Stone, 'Lists of Revealed Things in the Apocalyptic Literature', idem, *Selected Studies in Pseudepigrapha and Apocrypha* (SVTP 9), Leiden 1991, pp. 379-418

51 בדומה לכך: מרטינו (לעיל הערה 5), עמ' 258–259.

52 על היחס בין המקרא ובין הפרשנות המצויה בספר היובלים העיר מילר: K. Müller, 'Die hebräische Sprache der Halacha als Textur der Schöpfung', H. Merklein, K. Müller and G. Stemberger (eds.), *Bibe in jüdischer und christlicher Tradition: Festschrift für Johann Maier* (Athenäum Monografien, Bonner Biblische Beiträge, 88), Frankfurt am Main 1993, pp. 157-176. אולם לדעתו החוקים על פרשנותם מצוים בספר האבות המועבר מדור לדור, נוסף על התורה הכתובה. אני מנסה לטעון שכפר היובלים כולו הוא התוספת הפיזית, ושאת המונח ספרי אבות יש לקשור לשאלה אילו הלכות ידעו הדורות שלפני מתן תורה. ראה על כך: אנדרסון (לעיל הערה 30).

53 ראה: כ' ורמן, 'דין כיסוי הדם ואכילתו בהלכה הכוהנית ובהלכת חכמים', תרביץ, סג (תשנ"ד), עמ' 173–183. נציר על עוד דוגמאות: (א) דין נטע רבעי על פי ספר היובלים נוהג בכל העולם ומצוותו היא מתן ביכורי הפרי למזבח ואכילת שארית הפרי על ידי הכוהנים. אנו יודעים שהלכת חכמים הייתה שונה, ראה: M. Kister, 'Some Aspects of Qumranic Halakhah', J. Trebolle Barrera and L. Vegas Montaner (eds.), *The Madrid Qumran Congress* (STDJ 11.2), Leiden 1992, pp. 576-588; (ב) פירוש האיטיר המקראי להעברת הבן למלך כאיסור נישואים לנכרים מצוי יובלים (פרק ל) ונאסר אצל חכמים, ראה: ורמן (לעיל הערה 35). (ג) הייתה מחלוקת בימי בית שני על דבר הדישה להביא מעשר מהבקר ומהצאן, מחלוקת שנבעה מדינים סותרים בתורה, ראה: קיסטר (שם), עמ' 579, הערה 31. ספר היובלים דורש להביא מעשר גם מהחי.

54 על תפקידה זה של התעודה בספר היובלים עמד שטק במאמרו, ראה לעיל הערה 4.

55 על השיקולים להשלמה זו כנגד השלמה שהציעו גונדרקס ('וענתה [התעודה] אל' תעודה הו') ראה מאמרי (לעיל הערה 4).

56 4Q216. II (מהדורת גונדרקס) [לעיל הערה 2], עמ' 8.

57 שטק (לעיל הערה 4), עמ' 461–462.

בפסוק הלקוח ממסורת השירה שבדברים לא, אך נטע בו מסורת מתחרה שבה באותו הפרק בדברים, המסורת הטוענת שכפר התורה הוא שימש עד:⁵⁸ 'יהי ככלות משה לכתב את דברי התורה הזאת על ספר עד תָּמַם ויצו משה את הלויים נשאי ארון ברית ה' לאמר, לְקַח את ספר התורה הזה ושמתם אתו מצד ארון ברית ה' אלהיכם והיה שם בכך לצד' (שם 24–26).

על פי הטרמינולוגיה של ספר דברים, ספר התורה הוא ספר דברים. הספר ניתן כאמור לישראל בערבות מואב והושם לצד לוחות הברית שניתנו בסיני.⁵⁹ בספר היובלים ספר החורה הוא הספר שהוכתב למשה במעמד הר סיני נוסף על לוחות התורה והמצווה, שהושמו בארון, תפקידו להעיד בבני ישראל בעת שיחטאו בעתיד.

נראה אפוא שעל פי ספר היובלים משה יורד מהר סיני ושתי תורות בידיו, ושתייהן בכתב. האחת, התורה והמצווה, הייתה כתובה על לוחות האבן; האחרת, התורה והתעודה הייתה כתובה על לוחות השמים והועתקה לספר, ספר היובלים. התורה והתעודה מקיפה יותר ומצויה בה פירושים, ביאורים והרחבות של החוקים שבספר התורה והמצווה. עם ישראל קבל אפוא כבר בימי קדם את התורה ואת ביאורה (על פי דרכה של ההלכה הכוהנית).⁶⁰

הטענה שספר היובלים ניתן כבר בסיני מסבירה מדוע מחבר הספר מנמק את חטאי העם בשכחה של הדרך הנכונה – שהרי הדברים היו ידועים לעם משכבר הימים, וספר היובלים הוא העדות לכך. בהגשך למשפט שצוטט לעיל, הכולל כבר את מוטיב השכחה: 'וענתה [התורה] ו[התעודה הזאת] כני ישכחו את כל מצותי את כל אשר אצוך' (א 8–9), בא בספר היובלים תיאור של שני שלבי חטא:

(עוביבת חוקי האל וענודה זרה): וילכו אחר הגוים ו[אחר כל]מתם ואחר חרפתם ויעבדו אה. אלהיהם והיו להם לנגף ולצור ולעניי ול[מוקש ואבדו רבי]ם ילכדו ונפלו [ביד אויב כי עזבו את] חקותי ואת [מצותי ואת מועדי] בריתי [ואת שבתותי] [...] וישתחוו לכל [מעשי תעוה]ם [...] (שכחה): 'אסתי'ר פניי מהם ונתתי אותם ביד הגוים לשבי ולמ[שמות] [...] אפיצם בכל הגוים וכי ישכחו כל חוקתי וכל מצותי וכל תורותי⁶¹ ושכחו חו חודש ושבת ומועד ויובל וברית ואחרי כן ישובר[ו] אלי מתוך הגוים [ם בכל לבם] (א 9–15).⁶²

58 על המסורות המתחרות ביניהן נפרק לא בספר דברים ראה: מ' ויינפלד (עורך), דברים (עולם התנ"ך), תל אביב 1994, עמ' 228–230.

59 ראה לעיל עמ' 47.

60 M. Mach, 'The Social Implication of the Revelation of the Torah', in: M. Mach (ed.), *The Social Implication of the Revelation of the Torah* (Sheffield 1993), pp. 166-179.

61 סמיכותם של בטיים כלליים אלו – חוקתי, מצוותי, תורתי – לביטויים הקשורים בכיור לעניינים השניים במחלוקת המופיעים בהמשך המשפט, עניינים הנוגעים ללוח השנה ('ישכחו חודש ושבת ומועד'), וראה: קיסטר (לעיל הערה 1) עמ' 7–8, מביאה אותי לסבור שאף הביטויים הכלליים יותר רומזים למחלוקת בין ספר היובלים ובין מתנגדיו על הפירוש הנכון למצוות התורה.

62 4Q216. II (מהדורת גונדרקס) [לעיל הערה 2], עמ' 8.

עוד מנבא המלאך שבני ישראל ישכחו את לוח השמש (ו 34), ובתיאור חטאי הדור אנו מוצאים: 'כי שכחו מצוה וברית ותג והודש ושבת ויובל וכל משפט' (כג 19).⁶³

התורה והתעודה הכתובה – ספר היובלים והפולמוס על כתיבת הלכות

התשובה של בעל ספר היובלים על שאלת הסמכות והתוקף של פירושו היא שהפירוש לתוקף התורה ניתן כבר בסיני ונכתב בסיני.⁶⁴ נראה שטענה זו הייתה מוכרת לחכמים, שהרי הפסוקים שעליהם הסתמך ספר היובלים נמצאים גם נמוקד דבריהם. להוכחת טענה זו נעניין בסכוליון למגילת תענית.

שהיו ביתוסין כותבין הלכות בספר ואדם שואל ומראין לו בספר אמרו להם חכמים והלא כבר נאמר על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל על פי התורה אשר יורוך וגו' מלמד שאין כותבין בספר. דבר אחר [...] גזירתא שהיו [...] בייתוסין או' עין תחת עין שן תחת שן הפיל שן חבירו יפיל שינו סימא עין חבירו יסמא את עינו ושניהן שויין ופרשו השמלה לפני זקני העיר שמלה גמורה וירקה בפניו שתהארוקקת בפניו ואמרו להם חכמים והלא כבר נאמר והתורה והמצוה אשר כתבת להורותם וכת' ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדו את בני ישראל שימה בפיהם. ולמדו – זו מקרא, שימה בפיהם – אלו הלכות.⁶⁵

63 אף אצל חז"ל מצויה טענת השכחה. על פי בבלי, חמורה טז ע"א פרטי הלכות שניתנו בסיני נשתכחו עם מותו של משה. טענה זו באה בתלמוד במסורת דיון בשאלת הסמכות ובשאלת כוחם של חכמים ביצירה וחידוש כהלכה. בכך יש דמיון לספר היובלים. אך בשונה מספר היובלים, בתלמוד מדובר על הלכות שנמסרו בעל פה ראה על כך עוד להלן, ואין דגש על החטא שהוא תולדה של השכחה.

64 בכך גדול הדמיון למגילת המקדש. ושמה יש במגילה התייחסות הן לתורה שנכתבה בסיני ביד משה (ספר היובלים או מגילת המקדש?) והן להלכה שנלמדה מתוך ספר התורה שנכתב בסיני וניתן למשה: 'ועשיתא [א] על פי התורה אשר יגידו לכם [=זו התורה שהשתמרה בכת'] [ב] ועל פי הדבר אשר יאמרו לכם מספר התורה [=האם אלה הנגלות הנלמדות מספר התורה? ראה: שמש ורמן (לעיל דעה 48)] ויגידו לכם באמת' (מגילת המקדש [ג] 4-3 'י' ידן, מגילת המקדש, ב, 'ירושלים תשל"ו, עמ' 177). כברית דמשק ניתנה תשובה שונה לשאלת הסמכות. כפי שא' שמש ואנוכי הראינו (שם), אנשי העדה מודים שהתרחבה והפירושו הם פרי פעולה אנושית. התשובה לשאלת הסמכות היא בהשראה האלוהית שנאה בדמותו של דורש התורה, המספק כלים לדרשת התורה. כללי המדרש הם אפוא בעלי תוקף אלוהי שכן הם ניתנו לאנשי העדה מידי דורש התורה, שהוא שליח ששלח אליהם האל. מכאן נגזרות אמתותם של כללי המדרש ומכאן שכל הנלמד על פיהם הוא בעל תוקף אלוהי. במגילת ברית דמשק המתברר חזרו ופדגיש ששאר העם, מתנגדי העדה, לא זכו לקבל כללים אלו משום שלא היו נאמנים למצוות התורה המנובות במפורש בתורה – המצוות הגלויות. אם נשתמש בטרמינולוגיה של העדה נאמר שאנשי העדה הם המגלים את הנסמכות לאחר שהיו נאמנים לנגלות. על פי תפיסה זו רק אנשי העדה מחויקים בעירוש הנכון, והם עזרה ביד רמה על כמה ממצוות התורה ועברה בשגגה על מצוות ופרטי מצוות. נמצא שהתשובות השונות של ברית דמשק ושל ספר היובלים לשאלת הסמכות מביאות גם לתיאור שונה של דאי העם: מחבר ברית דמשק מתאר חטא שנובע מחוסר ידיעה; מחבר ספר היובלים מתאר חטא שנובע משכחה.

65 הנוטה על פי: ר' נעם, 'מגילת תענית והסכוליון', סיבם, זמנם ומקורותיהם, עבודת זוטקור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשנ"ז, נספח, עמ' 35-36.

הפסוקים המושגים בפיהם של החכמים הם הם הפסוקים שבעל ספר היובלים השתמש בהם בהציגו את תמונת שתי התורות.⁶⁶ הפסקה הזאת מהסכוליון כוללת למעשה שני ייכוחים. בראשון תוקפים החכמים את טענת הסמכות שהביתוסים מציגים (טענה זהה לזו של ספר היובלים). בשני החכמים מגינים על טענתם שלהם, שביקור הסמכות לפירוש התורה שבכתב הועבר במהלך הדורות בעל פה.

בויכוח הראשון הבייתוסים כותבים הלכות בספר, ואדם שואל ומראים לו בספר, כלומר אף על פי שהם עצמם כותבים, הם מצביעים על הספר שנכתב בידיהם כבעל סמכות.⁶⁷ החכמים דוחים את הספר הכתוב בטענה שאין לו סמכות בהוראת ההלכות הנכונות, שכן הפירוש לתורה הועבר בעל פה. בתשובתם הם מביאים שני פסוקים: 'ויאמר ה' אל משה, כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל' (שמ' לד 27); 'על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה. לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימך ושמאל' (דב' יז 11).

הפסוק מדברים הוא הבסיס לכוחם של החכמים. הביטוי 'על פי' שבפסוק הוא הוכחה לתקפותה של ההוראה שנמסרת בעל פה – 'על פי התורה אשר יורוך'. המדרש, שהוא מעין גזרה שווה, מסיק שגם הברית שנכרתה (המוזכרת בפסוק משמות) היא 'על פי', היינו על פה.⁶⁸ בספר היובלים מוצגת אפוא טענת הבייתוסים המונחת ביסוד הויכוח בסכוליון: תוכן הברית נמסר בספר ולא בעל פה – זהו הספר שמשוה העתיק בשמים, ספר היובלים.

ב'דבר אחר' החכמים מגינים על עמדתם שלפיה מסורת בעל פה יכולה לסטות מהכתוב בתורה שבכתב. גם כאן משמשים פסוקים שספר היובלים מזכיר. הפסוק הראשון הוא הפסוק המצוטט (בשינוי משמעותי אחד) בראשית הספר: 'ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבת להורותם (שמ' כד 12). הפסוק השני הוא הפסוק שספר היובלים רומז אליו בשעה שהוא מבזיר מה תכלית הכתיבה של ספר היובלים: 'ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדו את בני ישראל שימה בפיהם למען תזיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל [...] וענתה השירה הזאת לפניו לעד' (דב' לא 19-21).

החכמים מדייקים בדברי הפסוקים: אמנם יש תורה כתובה ויש שירה שנכתבת (כדברי הסכוליון: "'ולמדו" – זו מקרא'), אולם בצדן יש העברה בעל פה: 'כתבת' – 'להורותם'; 'כתבו לכם' – 'שימה בפיהם'. אם כן לצד ספר התורה הכתוב הועברה לטענת החכמים מסורת בעל פה

66 על השימוש באחד מהפסוקים שמצוטטים בסכוליון (דב' יז 11) במגילת המקדש העירו: מ' קיסטר, 'עוללות מספרות קומראן', תרביץ, גז (תשמ"ה), עמ' 315; א רוונסל, 'תורה שעל פה ותורה מסיני – האכה ומעשה', מחקרי תלמוד: קובץ מחקרים בתלמוד ובתחומים גובלים מוקדש לזכרו של פרופ' א"ש רוונסל, ירושלים תשנ"ג, עמ' 452-453, הערה 14.

67 על טענת הסמכות והכתיבה בקומראן ראה: J. M. Baumgarten, 'The Unwritten Law in the Pre-Rabbinic Period', idem, *Studies in Qumran Law*, Leiden 1977, pp. 15-18.

68 האם זהו המקור לביטוי תורה שב/על/פה? בלידשטיין אינו סבור כך, ראה: י' בלידשטיין, 'לקורות המונח 'תורה' שבעל פה"', תרביץ, מב (תשל"ג), עמ' 496-498; אך ראה: רוונסל (לעיל הערה 66), עמ' 455-456, הערה 30.

שאמרה לעצב את מה שמסור בכתב (כדברי המדרש: "והתורות", מלמד ששתי תורות ניתנו לישראל, אחד בכתב ואחד בכל פה⁶⁹).

דבני החכמים באים כנגד הדעה שמייצג בעל ספר היובלים. ספר היובלים אינו מקבל את המסורת שבעל פה, ודוחה את הדיוק של החכמים בפסוקים, שלכאורה מזכירים מסורת המועברת בעל פה. מה שמסור הוא מה שכתוב בספרים: התורה והמצווה היא ספר התורה עצמו שנכתב בידי האל כדי ללמדו לישראל, והשירה שבפרק לא בדברים היא היא התורה שנכתבה בידי משה בהר סיני ללא צורך בביאור בעל פה.

השאלות בדבר תוכן שני כתבי היד של הסכוליון באשר ל'ספר גזרתא' עדיין דורשות ליבון.⁷⁰ אך נראה שהוויכוח העקרוני בין הבייתוסים לחכמים אינו על כתיבה או על אי-כתיבה, אלא על סיוס הנבואה או על אי-סיוסיה.⁷¹ הסכוליון למגילת תענית עוסק בניסיונות של מתנגדי החכמים לטעון כי ספרים שנכתבו בתקופתם ניתנו על הר סיני, ובעזרת ספרים אלו לתקוף את המסורת שבעל פה, שלדעת החכמים היא שניתנה בסיני והועברה במהלך הדורות.

נספח: אזכרת לוחות השמים בספר היובלים

א. הלכות

- (1) דין טומאת יולדת כתוב על לוחות השמים על פי זמן בריאת אדם וחיה (אדם בשבוע הראשון וחיה בשני) וזמני כניסתם לגן עדן (אדם 40 יום אחרי יצירתו וחיה 80 יום) (ג 10-13);
- (2) דין כיסוי הערווה בעקבות אכילת פרי עץ הדעת: 'ולאדם לבדו נתן לכסות ערוותו מכל החיה והבהמה. על כן צווה על לוחות השמים [...] לכסות ערוותם' (ג 30-31);
- (3) דין 'ארור מכה רעהו ברע' בעקבות קללת האל המופנית לקין לאחר הריגת הבל: 'על כן כתוב על לוחות השמים ארור מכה רעהו ברע [בסתר]' (ד 4);

69 כפרא קוב ע"ג. העובדה שר' עקיבא חולק על דרשה זו (וכי שתי תורות היו להם לישראל?), שם) מלמדת על קדמותה. דעה דומה על אודות שתי תורות באה בפיו של רבן גמליאל (ספרי דברים שנה) (מהדורת פינקלשטיין עמ' 408).

70 ראה דיון אצל: נעם (לעיל הערה 65), עמ' 213-223. נעיר רק שכתב יד פ (נעם [שם], נספח, עמ' 35) קושר את הצדוקים לדרכי ההמתה בדין – דבר המרמז על מעמד בשלטון המאפשר ביצוע הוצאה להורג. שמה יש כאן ביקורת כמורה נגד שליטי בית חשמונאי, שאימצו חוקים הלניסטיים, שהיו זרים ליהדות, ושלא היה להם רמז או בסיס בתורה (אין יודעים להביא ראיה מן התורה). חוויכות עם הבייתוסים, על פי כתב יד א, הוא עקרוני יותר, וב חכמים ולבייתוסים מעמד זהה. אשר לפרטי המחלוקות – 'עין תחת עין', 'שלמה ממש', 'ידקה בפניו – ממש' – כבר העירו שנושאים אלו היו נחונים במחלוקת גם בין הפרושים לבין עצמם. ראה: נעם (שם), עמ' 220-223.

71 יוסמן, 'חקר תולדות ההלכה ומגילות מדבר יהודה', תרביץ, בט (תש"ן), עמ' 58, הערה 185; סטון (לעיל הערה 5), עמ' 409-410, הערה 1. הוראה בדבר איסור כתיבה, שנסמכת על שמ' לד 27, מופיעה רק בתלמוד הבבלי, ואיננה בספרות התנאית: 'דרש רבי יהודה בר נחמני מתורגמניה דרבי שמעון בן לקיש. כתיב "כתוב לך את הדברים האלה" וכתוב "כי ע"פ דברים האלה" [...] דבי רבי ישמעאל תנא: "אלה" – אלה אתה כותב ואי אתו כותב הלכות' (בבלי, גיטין ס ע"ב).

- (4) דין מידה כנגד מידה שנקשר בסיפור על מותו של קין שנהרג מנפילת ביתו עליו: 'כי באבן הרג את הבל ובאבן נהרג נמשפט צדק, על כן נרשם על לוחות השמים בדבר אשר הרג איש את רעהו בו ירהג, כאשר פצעו כן יעשה לו' (ד 31-32);
- (5) הסליחה והכפרה לבני ישראל פעם בשנה, ביום כיפור: 'ועל בני ישראל נכתב ונחקק, אם ישובו אליו בצדק יסלח לכל עונם וימחל לכל חטאתם' (ה 17);
- (6) מצוות הגיגת חג השבועות, שנקשרת לברית נח שהלה בסיון: 'על כן נרשם ונכתב על לוחות השמים כי יעשו את חג השבועות בחודש הזה' (ו 17);
- (7) מצוות חגיגת ארבעת ימי הזיכרון שהם ארבעת התאריכים המשמעותיים במבול (אחד בראשון, אחד ברביעי, אחד בשביעי, אחד בעשירי): 'על כן חקק אותם לו [נתן] לחגים, לזכרון עד עולם, וכך הם חקוקים. והעולם על לוחות השמים שלש עשרה שבתות כל אחד מהם מזה עד זה [...] והיו כל ימי המצוה חמישים ושתים שבתות ימים וכולן שנה תמימה. ככה נחרת ונחקק על לוחות השמים' (שם 29-31);
- (8) מצוות המילה: 'ולא יעביר יום אחד משמונת הימים כי חוקת עולם היא, רשומה וכתובה על לוחות השמים' (טו 25);
- (9) מצוות חג סוכות. על פי ספר היובלים בשעה שהאל מבשר לאברהם על הולדת יצחק הוא מבשרו גם על היות זרעו של יצחק זרע קדוש; אברהם חוגג בעקבות זאת את חג הזכות: 'וברכנוהו לעולם יכל זרעו אחריו [...] כי עשה את החג כעדות לוחות השמים. על כן נחקק על לוחות השמים על לישראל כי יהיו עושים את חג הסוכות שבעה ימים' (טז 28-29);
- (10) המצווה לחוג את חג הפסח: אברהם חוגג לאחר העקדה חג שבעת ימים (ט"ו בניסן), 'וכן נחקק ונכתב על לוחות השמים על אודות ישראל זרעו לעשות את החג הזה שבעת ימים בשמחת חג' (יח 19);
- (11) לבן נותן ליעקב את הבכירה לפני הצעירה: 'כי כן נרשם ונכתב על לוחות השמים כי לא יתן איש את בתו הצעירה לפני הבכירה' (כח 7);
- (12) גזרת דין מוות על המטמא את זרעו: 'כי כן נחקק ונכתב על לוחות השמים על כל דרע ישראל, המטמא מות יומת ובאבן ירגמו' (ל 9);
- (13) דין מעשר שני: יעקב מעשר מעשר שני בבית אל 'ועל כן נרשם על לוחות השמים לחוק לעשר מעשר שני' (לב 10);
- (14) דין הפרשת המעשר מהיה ומהצומח: 'זל מעשר בקר וצאן קדש לאדני ולכהניו יהיה אשר יאכלהו לפניו שנה בשנה, כי כך נרשם ונחקק בדבר המעשר על לוחות השמים' (שם 15);
- (15) מצוות עצרת: האל מעכב את יעקב יום אחד בבית אל, 'וככה נראה הוא להיות, וכתוב על לוחות השמים, על כן נגלה לו אשר יעשה ואשר יוסיף על שבעת הימים' (שם 28);

- (16) איסור אישות עם אשת האב: 'על כן כתוב וחקוק על לוחות השמים כי לא ישכב איש את אשת אביו' (לג 10);
- (17) דין תג הפסח שנקשר ליציאת מצרים ולהצלה ממכת הבכורות, 'כי חוק עולם הוא חרות על לוחות השמים' (מט 8);
- (18) ההוראה לאכול את קרבן הפסח בבית המקדש: 'כי כן נכתב ונרשם לאכלו בבית מקדש אדוני' (מט 17);
- (19) עונש המוות למחלל השבת (ג 13).

ב. מאורעות

- (1) משפט האנושות בכל דור ודור (ה 13);
- (2) שמו של יצחק (טז 3);
- (3) עונש כרת הצפוי לזרעו של לוט (טז 9);
- (4) בחירת אברהם כידיד האל (יט 9);
- (5) גורלם הטוב של הצדיקים באחרית הימים (כג 32);
- (6) הקללה שתבוא על הפלשתים (כד 33);
- (7) פעולתם של שמעון ולוי בשכם (ל 5);
- (8) בחירת לוי עקב מעשיו בשכם (ל 19);
- (9) צדיק נכתב אוהב על לוחות השמים ורשע נכתב שונא (ל 20-22);
- (10) בחירת לוי ויהודה למנהיגות (לא 32).